

УДК 94(47+57) «19»:368

Мельничук О.А. Критика наукових поглядів теоретиків радянського соцстраху в умовах взяття курсу на модернізацію промисловості // Наукові записки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. – Вип. 21. – Вінниця: ДКФ, 2013. – С. 199-202.

О.А. Мельничук

**КРИТИКА НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ ТЕОРЕТИКІВ
РАДЯНСЬКОГО СОЦСТРАХУ В УМОВАХ ВЗЯТТЯ КУРСУ
НА МОДЕРНІЗАЦІЮ ПРОМИСЛОВОСТІ**

У статті простежуються зміни основних положень більшовицької теорії соціального страхування в період реконструкції радянської промисловості.

Ключові слова: модернізація промисловості, наукові погляди, соціальне страхування, радянські теоретики.

**Мельничук О.А. КРИТИКА НАУЧНЫХ ВЗГЛЯДОВ ТЕОРЕТИКОВ
СОВЕТСКОГО СОЦСТРАХА В УСЛОВИЯХ ВЗЯТИЯ КУРСА НА МОДЕРНИЗАЦИЮ
ПРОМЫШЛЕННОСТИ.**

В статье прослеживаются изменения основных положений большевистской теории социального страхования в период реконструкции советской промышленности. Ключевые слова: модернизация промышленности, научные взгляды, социальное страхование, советские теоретики.

**Melnychuk O. A. CRITICISM OF SCIENTIFIC VIEWS THEORISTS' SOVIET
SOCIAL INSURANCE IN THE CAPTURE RATE TO MODERNIZE INDUSTRY.**

The article traces the changes of the main provisions of the Bolshevik theory of social insurance during the reconstruction of Soviet industry.

Keywords: modernization of industry, scientific attitudes, social insurance, Soviet theorists.

Соціальне страхування як організаційно-правова форма соціального захисту робітників і службовців було запроваджено в СРСР в період нової економічної політики. Незважаючи на те, що більшовицька пропаганда розглядала його як «буржуазний інститут» соціального захисту, в умовах ринкових перетворень він виявився єдиним можливим засобом захисту пролетарських верств населення. Таким чином радянська влада прагнула не лише зберегти свої важелі впливу на люмпенізовані верстви населення, які й так мали певні розчарування новою економічною політикою, але й перекласти фінансовий тягар соціального захисту від держави на приватних

власників.

Однак, як і НЕП, соціальне страхування у більшовицькій доктрині було явищем тимчасовим. Відновлення військово-комуністичного штурму наприкінці 1920-х рр. поставило нові завдання перед системою радянського соцстраху. Один із партійних функціонерів того часу Б. Любимов з цього приводу зазначав: «Період соціалістичного наступу, період соціалізму, в який вступила наша держава, докорінним чином змінює завдання соціального страхування, розширює його базу і змушує переглянути у світлі нових фактів всю систему соціального страхування, створену нами за роки НЕПу та пристосовану до часткового збереження приватно-капіталістичних відносин. Соцстрах у період соціалістичного наступу повинен бути опорою робітничого класу і служити йому в боротьбі за соціалістичну перебудову суспільства» [1, с.18].

Таким чином, у реконструктивний період соціальному страхуванню відводилася роль стимулюючого фактора у забезпеченні соціалістичного наступу. Тепер діяльність органів соцстраху все більше спрямовується на допомогу виробництву. Реконструктивний період вимагав залучення до виробництва нових мільйонів працівників, які, незважаючи на каторжну працю та незначну винагороду, мали самовіддано працювати в ім'я «світлого майбутнього». Відповідно до цього, соцстрах всю свою роботу акцентував на виробничих функціях, спрямовуючи всі заходи на забезпечення ефективності виробництва, підвищення продуктивності праці, зміцнення індустріальної бази.

Із вступом до соціалізму, на переконання більшовиків, соціальне страхування із системи переважно індивідуального грошового забезпечення пролетаріату, з системи пристосованої для здійснення захисних функцій, мало перерости в систему заходів фінансування оздоровлення робітничого класу і соціалістичної реконструкції його побуту. Ці завдання були визнані пріоритетними в умовах індустріалізації країни та соціалістичної перебудови сільського господарства.

Зміна завдань радянського соцстраху у соціалістичному будівництві вимагала, перш за все, ревізії теоретичних положень соцстраху. Зважаючи на це, метою вказаної статті є висвітлення процесу формування наукових засад соціального страхування в умовах курсу на модернізацію промисловості.

Означена проблема не знайшла належного відображення в науковій літературі. Виняток становить дослідження автора, присвячене аналізу теоретичних положень соцстраху періоду НЕПу [2]. Джерелами для характеристики розвитку науки соціального страхування в реконструктивний період стали праці більшовицьких функціонерів, що визначали основні напрямки подальшого розвитку вказаного інституту соціального захисту.

Формування нових теоретичних засад соціального страхування в умовах відновлення військово-комуністичного штурму вимагало в першу чергу ревізії положень, створених в період нової економічної політики. З цією метою нещадній критиці були піддані видатні теоретики радянського соцстраху професори Н. Вигдорчик, В. Забелін, В. Гутцайт, які звинувачувалися у викривленні «марксистсько-ленінського розуміння та пролетарсько-класового змісту радянського соцстраху» та пропаганді «буржуазних та опортуністичних поглядів» [3, с.21].

Зокрема професор Н. Вигдорчик, як головний теоретик, критикувався за те, що у своїх працях причину появи соцстраху не вбачав у класових протиріччях і класовій боротьбі. Не визнаючи соціального страхування класовим інститутом, автор пропонував поширити його на широкі верстви населення, що, на думку більшовиків, вихолощувало класову сутність соціального страхування. Однак найбільше неприйняття викликали тези автора про зростання відсотка захворювань радянських робітників із розширенням темпів соціалістичного будівництва та негативна оцінка ролі соціалістичного змагання та ударництва [4, с.6].

Не уникнув критики партійних ідеологів і досвідчений страховик В. Гутцайт, який звинувачувався в перенесенні понять «усуспільненої або соціалістичної» оплати праці на капіталістичні відносини, чим «створював

ілюзії про непотрібність революційної боротьби» [5, с.1]. Ідеологом «буржуазної зрівнялівки» визнавався Г. Поллак, який у своїй праці «До питання про рівень життя робітничого класу в СРСР» заперечував та спростовував тезу більшовиків про те, що в перехідний період від капіталізму до соціалізму боротьба за підвищення продуктивності праці є однією із ділянок жорстокої класової боротьби. Використовуючи пролетарське прагнення до фактичного знищення класової нерівності, автор пропагував зрівнялівку в оплаті праці та розподілі соціалізованих фондів. Така позиція автора отримала назву «споживацького комунізму». Ідеологи партії обґрунтовували застосування «трудового принципу» розподілу недостатнім розвитком суспільних виробничих сил, що унеможливлювало забезпечення кожного «за потребами» [6, с.25].

Боротьба з «опортуністичними елементами» велася і всередині партії. В постанові ЦК ВКП(б) від 20 жовтня 1930 р. засуджувалися теоретичні положення В. Яроцького та З. Тетенборн про наявність соціальних ризиків в соціалістичному секторі радянського господарства, які розцінювалися як «прояв правового опортунізму на практиці» [7, с.11].

Найбільш обурювало партійних критиків те, що жоден із теоретиків, аналізуючи соцстрах капіталістичних країн, не робив висновку про необхідність знищення буржуазії та встановлення диктатури пролетаріату. Адже правляча партія не втрачала можливості використати класову теорію соціального страхування для підготовки робітничих мас капіталістичних країн до боротьби за світову революцію. На конгресах Профінтерну змальовувалися «грандіозні» успіхи соціального страхування в СРСР та його «занепад» в капіталістичних країнах. Якщо третій та четвертий конгреси Профінтерну накреслили лише загальні тенденції, то п'ятий, обговоривши питання, пов'язані з практикою соціального страхування, визначив основні вимоги в галузі соціального страхування, за які повинні були боротися «червоні профспілки» [8, с.14]. Загалом резолюція V конгресу Профінтерну ставила питання соціального страхування в капіталістичних країнах в центр

уваги всього революційного профруху [9, с.6-7].

Державна партія закликала рішуче засудити буржуазні теорії соціального страхування як «класово неправильні, що плутають практику і послаблюють соціалістичний наступ». Категорично наголошувалося на неможливості розгляду соціального страхування як позакласового інституту та поширення його на всі верстви населення. На думку більшовиків, така позиція «затушовувала класовий характер боротьби робітничого класу за соціалістичне страхування і оправдовувала капіталістичне суспільство» [1, с.18]. «Класові збочення» лінії партії вбачалися у видачі пенсій буржуазним елементам, віднесення робітників-інвалідів до більш низьких категорій, невиконання умови про направлення у санаторії, будинки відпочинку не менше 80% робітників із виробництва. Проте найбільшою політичною помилкою, що кваліфікувалася ЦК ВКП(б) як «прояв правового опортунізму на практиці», була видача допомог по безробіттю до осені 1930 р. [10, с.5-9].

В умовах соціалістичного наступу програмні положення більшовиків про місце та роль соціального страхування базувалися на тому, що диктатура пролетаріату не є закінченням класової боротьби, а продовженням її в нових формах. В силу цього, роботу соцстраху пропонувалося будувати за класовим принципом для вираження інтересів пануючого класу та спрямування основних зусиль на ліквідацію капіталістичних елементів в державі. Основне завдання радянського соціального страхування в даний період полягало у всебічному зміцненні диктатури пролетаріату, в максимальному розгортанні та зміцненні соціалістичного господарства, перш за все провідних галузей. Конкретно це виражалося у боротьбі за підвищення продуктивності праці, виконання промфінплану, кращу організацію праці, зміцнення трудової дисципліни, розвиток соціалістичних форм праці (соцзмагання, ударництво) [11, с.53]. Радянське страхування у своїй роботі було покликане заохочувати нові форми праці, більш повно та якісно забезпечувати робітників провідних галузей економіки.

За більшовицькою теорією, при диктатурі пролетаріату в період

переходу від капіталізму до соціалізму профспілкам у справі соціального страхування відводилася роль «організатора та ідеологічного наставника страхових організацій». Цим самим правляча партія намагалася не допустити перетворення соцстраху в особливу форму робітничого руху. З іншого боку, обслуговуючи через інститут соціального страхування лише членів профспілок, держава спонукала робітників до вступу у такі організації. Така роль впливала з їх суті як «школи комунізму», що покликана залучати «величезні маси пролетаріату до справи соціалістичного управління виробництвом» [12, с.8]. Реорганізація соцстраху, відповідно до рішень V пленуму ВЦРПС (січень 1931 р.), на основі директив XVI з'їзду партії в центрі уваги поставила питання про наближення страхових органів до конкретних умов виробництва, на основі залучення робітників у професійні спілки. Це виражалося в перебудові соцстраху за галузевим принципом, на основі створення страхових (виплатних) пунктів безпосередньо на виробництві. З цього часу основна частина коштів спрямовувалася на обслуговування робітників провідних галузей промисловості [13, с.4].

Позитивно розцінюючи реорганізацію соцстраху як наближення до застрахованих та сприяння поліпшенню обслуговування застрахованих, в протоколі секретаріату ЦК КП(б)У від 3 листопада 1931 р., в той же час зазначалося, що значна кількість партійних організацій недооцінила політичного значення реорганізації в боротьбі за виконання промфінплану та соціально-побутового обслуговування робітників. Фракціям комітету територіальної республіканської страхкаси та фракціям галузевих страхових кас наказувалося завершити реорганізацію страхових органів, провівши її як масово-політичну кампанію. Райпарткомам пропонувалося забезпечити страхові організації відповідними кадрами, закріпивши їх на цій роботі [14, арк.90].

Отже, соціальне страхування, запроваджене в період НЕПу розглядалося більшовиками як тимчасовий інститут соціального захисту. З

відновленням військово-комуністичного штурму його положення були пристосовані до потреб соціалістичного будівництва.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Любимов Б. Против оппортунистических и буржуазных теорий / Б. Любимов // Вопросы страхования. – 1931. – №36. – С.18-21.
2. Мельничук О.А. Розвиток науки радянського соціального страхування у 20-х рр. ХХ ст. / О.А. Мельничук // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» / Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. – Харків: Майдан, 2012. – Вип.45. – С.91-94.
3. Цихон А. Соцстрах мощное оружие в борьбе за социализм / А. Цихон // Вопросы страхования. – 1931. – №34-35. – С.21-23.
4. Любимов Б. Разоблачить и искоренить меньшевистские теории / Б. Любимов // Вопросы страхования. – 1932. – №19. – С.6-11.
5. Любимов Б. Против троцкистской контрабанды. За большевицкую теорию соцстраха / Б. Любимов // Вопросы страхования. – 1932. - №1. – С.1-4.
6. Любимов Б. Против уравнильных «теорий» в социальном страховании / Б. Любимов // Вопросы страхования. – 1933. – №7-8. – С. 25-29.
7. Червонный Н. Против оппортунистических «теорий». За большевистскую перестройку работы / Н. Червонный // Вопросы страхования. – 1931. – №5. – С.10-12.
8. Шверник Т. Советское страхование – могучий фактор революционизирования рабочих масс капиталистических стран / Т. Шверник // Вопросы страхования. – 1931. - №6. – С.12-14.
9. Милютин Б. Соцстрах на V конгрессе Профинтерна / Б. Милютин, А. Барит // Вопросы страхования. – 1930. - №26-27. – С.6-7.
10. Любимов Б. Путь советского соцстраха / Б. Любимов // Вопросы страхования. – 1931. – №34-35. – С.5-9.
11. Любимов Б. В борьбе за чистоту ленинской страховой политики / Б. Любимов // Вопросы страхования. – 1932. – №29-30. – С.53-56.
12. Любимов Б. О сущности советской страховой организации / Б. Любимов // Вопросы страхования. – 1931. – №30. – С.8-11.
13. Блюмин М.Ф. Реорганизованный соцстрах / М.Ф. Блюмин. – М.-Л., 1932. – 32 с.
14. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр.4305.